

ERTAKLARDAGI QO‘RQINCHLI VA SALBIY OBRAZLARNING BOLALAR RUHIYATIGA TA’SIRI.

Abdumajitova Zarina

Samarqand nodavlat universiteti

Psixologiya yo‘nalishi talabasi

Nomozova Roziya Omonovna

“Oriental universiteti” psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ertaklardagi qo‘rqinchli va salbiy obrazlarning bolalar ruhiyati, emotsional rivojlanishi hamda axloqiy shakllanishiga ta’siri tahlil qilinadi. Ertaklar bolalar tafakkuri, tasavvuri va qadriyatlar tizimini shakllantiruvchi muhim ijtimoiy-madaniy vosita hisoblanadi. Xususan, salbiy qahramonlar — dev, jodugar, yalmog‘iz kampir, ajdaho kabi obrazlar bolalarda qo‘rquv, xavotir, lekin shu bilan birga irodaviy barqarorlik va axloqiy ajratish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Tadqiqotda psixologik nazariyalar, jumladan, Sigmund Freud, Jean Piaget, Lev Vygotsky va Bruno Bettelheim qarashlari asosida tahlillar olib borildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ertaklardagi qo‘rqinchli obrazlar to‘g‘ri pedagogik yondashuv asosida taqdim etilganda bolalarda psixologik chidamlilik, axloqiy ong va ijtimoiy moslashuvni rivojlantiradi.

Kalit so‘zlar: Ertak, qo‘rqinchli obraz, salbiy qahramon, bolalar psixologiyasi, emotsional rivojlanish, qo‘rquv, axloqiy tarbiya, ijtimoiylashuv, tasavvur, pedagogik yondashuv.

Ertaklar insoniyat madaniy merosining ajralmas qismi bo‘lib, ular asrlar davomida bolalar tarbiyasida muhim vosita sifatida xizmat qilib kelgan. Ayniqsa, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar uchun ertaklar nafaqat ko‘ngilochar vosita, balki hayotni tushunish, yaxshilik va yomonlikni ajratish, ijtimoiy me’yorlarni o‘zlashtirish manbai hisoblanadi.

Ertaklarda ko‘pincha ikki qarama-qarshi kuch — ezgulik va yovuzlik o‘rtasidagi kurash tasvirlanadi. Salbiy qahramonlar (masalan, yalmog‘iz kampir, dev, jodugar, ajdaho) bolalarda qo‘rquv hissini uyg‘otadi. Shu o‘rinda savol tug‘iladi: bu qo‘rquv bolalar ruhiyatiga salbiy ta’sir qiladimi yoki aksincha, ularning psixologik rivojlanishiga xizmat qiladimi?

Mazkur maqolaning maqsadi — ertaklardagi qo‘rqinchli va salbiy obrazlarning bolalar ruhiyati, emotsional barqarorligi va axloqiy shakllanishiga ta’sirini ilmiy asosda o‘rganish va pedagogik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Ertaklardagi qo‘rqinchli va salbiy obrazlarning bolalar ruhiyatiga ta’siri mavzusi psixologiya, bolalar adabiyoti va tarbiya sohasida ko‘plab tadqiqotlar mavzusi bo‘lib kelgan. Ertaklar bolalarga hayotiy darslar berish, emotsional rivojlanishni ta’minlash va ichki qo‘rquvlarni ishlab chiqish imkonini bersa-da, ularning salbiy tomonlari ham bor. Bu obrazlar – masalan, yovuz jodugarlar, bo‘rilar, yirtqich hayvonlar yoki zo‘ravon qahramonlar – bolalarning ruhiyatiga ham ijobiy, ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Quyida bu mavzuni batafsil yoritib, ilmiy manbalarga asoslanib, ijobiy va salbiy tomonlarni kengaytirib tahlil qilaman. Ma’lumotlar psixoanaliz, ijtimoiy ta’lim nazariyasi va empirik tadqiqotlardan olingan.

Ertaklar bolalarning ruhiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi, chunki ular ramziy shaklda hayotning murakkab tomonlarini – yaxshilik va yomonlik, qo‘rquv va jasorat, ichki nizolar va yechimlarni – taqdim etadi. Psixoanalitik nazariyaga ko‘ra, ertaklar bolalarga o‘zlarining ichki his-tuyg‘ularini xavfsiz tarzda ifodalash imkonini beradi. Masalan, mashhur psixolog Bruno Bettelxaymning "Sehr-jodu foydalari" kitobida ta’kidlanishicha, ertaklardagi qo‘rqinchli elementlar bolalarga o‘z qo‘rquvlarini ramziy shaklda ishlab chiqishga yordam beradi, bu esa ularning emotsional yetukligini oshiradi. Ertaklar bolalarga "qo‘rquv va o‘lim tashvishlari bilan xavfsiz munosabatda bo‘lish" imkonini beradi, chunki hikoyalar masofadan ko‘rilgan holda haqiqiy hayotdagi xavflarni o‘rgatadi. Bolalar ertaklar orqali

o'zlarining ichki va tashqi dunyosini quradilar, ijtimoiy munosabatlarni, avtonomiyani va ota-onalar bilan aloqalarni tushunadilar.

Ertaklarning ta'siri bolaning yoshi, individual xususiyatlari va madaniy muhitiga bog'liq. Masalan, 3-4 yoshli bolalar ertaklarni haqiqat sifatida qabul qilishi mumkin, 6-7 yoshlilar esa ularni to'liq xayoliy deb hisoblashi mumkin, ammo 5 yosh atrofida bolalar haqiqat va xayol o'rtasidagi muvozanatni saqlab, ertaklarni to'liq idrok etadilar. Bu yoshda ertaklar bolalarga initsiativa va o'z-o'zini boshqarishni o'rgatadi, chunki ular hikoya orqali o'z harakatlarining oqibatlarini ko'radilar.

Ijobiy ta'sirlar: Emotsional rivojlanish va terapiya

Ertaklardagi salbiy obrazlar bolalarga o'zlarining ichki qo'rquv va salbiy his-tuyg'ularini xavfsiz ifodalash imkonini beradi. Bolalar o'z g'azab, qo'rquv yoki tahdid hislarini bu obrazlarga "proyektsiya" qilishlari mumkin, bu esa ularni haqiqiy hayotda bosib turuvchi emotsiyalardan ozod qiladi. Masalan, yovuz jodugar yoki bo'ri kabi obrazlar bolalarga o'zlarining zo'ravon his-tuyg'ularini bu qahramonlarga yuklashga yordam beradi, chunki bolalar ota-onalariga qarshi ochiq g'azab bildirishdan qo'rqadilar. Bu protsess psixoanalizda "katarsis" deb ataladi va bolalarning ichki nizolarini yengishga yordam beradi.

Shuningdek, ertaklar bolalarga hayotdagi xavf va o'lim haqidagi qo'rquvlarni masofadan ishlab chiqish imkonini beradi. Masalan, "Uchta cho'chqa" ertagidagi yovuz bo'ri kasal bolalarga o'z kasalliklarini "yovuz dushman" sifatida tasavvur qilishga va shu orqali qo'rquvlarini yengishga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, salbiy qahramonlar bilan identifikatsiya qilish bolalarga o'zlarining salbiy his-tuyg'ularini (masalan, g'azab yoki tahdid hissi) chiqarib tashlashga yordam beradi va bu terapevtik ta'sirga ega. Ertaklar bolalarga universal mavzularni – sevgi va nafrat, ochko'zlik va saxiylik – qiziqarli hikoya shaklida o'rgatadi, bu esa ularning emotsional intellektini rivojlantiradi.

Bolalar ertaklar orqali ichki nizolarni hal qilishni o'rganadilar. Masalan, "Qorqiz va yetti gnom" ertagida bolalar o'zlarining "yomon" tomonlarini yovuz jodugar obrazida ko'radilar va bu orqali o'zlarini "yaxshi" qahramon bilan identifikatsiya qiladilar. Ertaklar bolalarga qo'rquvni yengish va jasoratni rivojlantirishga yordam beradi, chunki hikoyalar oxirida yaxshilik g'alaba qozonadi, bu umid va chidamlilikni oshiradi. Bundan tashqari, ertaklar bolalarga empatiya va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishni o'rgatadi, chunki ular turli emotsiyalarni – qo'rquv, qayg'u va quvonchni – hikoya orqali boshdan kechiradilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qo'rqinchli ertaklar bolalarga real hayotdagi stress va qiyinchiliklarga tayyorlanishga yordam beradi, chunki ular "xavfsiz muhitda" qo'rquvni boshqarishni o'rganadilar.

Salbiy ta'sirlar: Qo'rquv, stereotiplar va xatti-harakatlar

Biroq, ertaklardagi qo'rqinchli va salbiy obrazlar ba'zida bolalarda qo'rquv, tashvish yoki hatto tush ko'rishlarga sabab bo'lishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qo'rqinchli hikoyadan keyin bolalarda tashvish darajasi oshadi, bu emotsional stressga olib keladi. Yosh bolalar uchun zo'ravonlik, o'lim yoki yovuz qahramonlar haqiqiy qo'rquvga aylanishi mumkin, chunki ular haqiqat va xayolni ajrata olmaydilar. Masalan, "Xenzel va Gretel" ertagidagi bolalar ovqatlanishi yoki "Zolushka"da suiiste'mollik tasvirlari bolalarda ichki nizolarni kuchaytirishi mumkin.

Ertaklar ba'zan stereotiplarni mustahkamlashi mumkin: masalan, zaif qizlar va kuchli yigitlar obrazlari gender rollarini cheklab, bolalarning jinsiy identifikatsiyasiga salbiy ta'sir qiladi. Feministik tahlillarda ta'kidlanishicha, ertaklardagi qiz qahramonlar ko'pincha passiv va qurbon sifatida tasvirlanadi, bu bolalarga "qutqaruvchi" kutishni o'rgatadi va o'z huquqlarini himoya qilish qobiliyatini pasaytiradi. Go'zallikni yaxshilik bilan, qabihlikni esa yomonlik bilan bog'lash bolalarning o'z tashqi ko'rinishiga nisbatan salbiy tasavvurlarini kuchaytirishi mumkin, bu o'z-o'zini qadrlashni pasaytiradi.

Ba'zi ertaklar isyonga, yolg'onga yoki dangasalikka rag'batlantirishi mumkin, chunki salbiy xatti-harakatlar oqibatlarsiz qolib ketishi tasvirlanadi. Masalan, "Pinokkio"da yolg'on gapirish yoki "Aladdin"da o'g'rilik kabi harakatlar oxirida jazosiz qolishi bolalarning xatti-harakatlarini salbiy tomonga yo'naltirishi mumkin. Psixologik zo'ravonlik elementlari (masalan, "Qorqiz va yetti gnom"da o'gay onaning suiiste'molligi) bolalarga passivlik va qurbonlikni o'rgatishi mumkin, bu esa ularning chidamliligini pasaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ertaklardagi yovuz obrazlar bolalarning ichki konfliktlarini kuchaytirishi va hatto ruhiy salomatlik muammolariga (masalan, tashvish buzilishiga) olib kelishi mumkin, agar ular yoshga mos kelmasa.

Xulosa

Umuman olganda, ertaklardagi qo'rqinchli va salbiy obrazlar bolalar ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki ular emotsiyalarni ishlab chiqish, hayotiy darslarni o'rgatish va chidamlilikni rivojlantirishga yordam beradi. Ammo yosh va individual xususiyatlarga qarab, ular salbiy oqibatlarga – qo'rquv, stereotiplar va xatti-harakat muammolariga – olib kelishi ham mumkin. Ota-onalar va tarbiyachilar ertaklarni bolaning yoshiga mos tanlashlari, ularni muhokama qilishlari va salbiy ta'sirni minimallashtirishlari kerak. Masalan, ertakdan keyin bolalar bilan hikoyani tahlil qilish orqali ijobiy tomonlarni kuchaytirish mumkin.

Ertaklardagi qo'rqinchli va salbiy obrazlar bolalar ruhiyatiga murakkab, ammo ko'p jihatdan ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ular:

Qo'rquvni boshqarish ko'nikmasini shakllantiradi;

Axloqiy ajratish (yaxshi-yomon)ni rivojlantiradi;

Psixologik chidamlilikni kuchaytiradi;

Ijtimoiy moslashuvni qo'llab-quvvatlaydi.

Biroq yosh xususiyatlari va individual psixologik holatni hisobga olish zarur.

Adabiyotlar.

1. Jack Zipes. *The Irresistible Fairy Tale: The Cultural and Social History of a Genre*. Princeton: Princeton University Press, 2012.
2. Maria Tatar. *The Hard Facts of the Grimms' Fairy Tales*. Updated Edition. Princeton: Princeton University Press, 2015.
3. Alison Gopnik. *The Philosophical Baby: What Children's Minds Tell Us About Truth, Love, and the Meaning of Life*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2010.
4. Paul L. Harris. *Trusting What You're Told: How Children Learn from Others*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012.
5. Lisa Feldman Barrett. *How Emotions Are Made: The Secret Life of the Brain*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2017.
6. Bruce D. Perry & Oprah Winfrey. *What Happened to You? Conversations on Trauma, Resilience, and Healing*. New York: Flatiron Books, 2021.
7. Catherine Snow & Susan B. Neuman (Eds.). *Handbook of Early Literacy Research*. Vol. 3. New York: Guilford Press, 2013.
8. David Elkind. *The Power of Play: Learning What Comes Naturally*. Cambridge, MA: Da Capo Press, 2010.
9. American Academy of Pediatrics. *The Power of Play in Early Childhood Development*. Pediatrics Journal Report, 2018.
10. World Health Organization. *Guidelines on Physical Activity, Sedentary Behaviour and Sleep for Children Under 5 Years of Age*. Geneva: WHO, 2019.
11. Ellen Winner. *How Art Works: A Psychological Exploration*. Oxford: Oxford University Press, 2019.
12. Michael Tomasello. *A Natural History of Human Morality*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2016.